

Anu Mustonen
Juha-Matti Latvala

Lisää yhteisöllisyyttä ja huolenpitoa oppilaista – Tutkijat etsivät kouluhyvinvoinnin eväitä Suomalaisen Tiedeakatemian juhlaseminaarissa Jyväskylässä

Koulujärjestelmämme hyvät oppimistulokset tunnetaan. Suomalaisen Tiedeakatemian 100-vuotisen taipaleen kunniaksi alan monitieteisen tutkimuksen huipputekijät kokoontuivat helmikuussa Jyväskylän yliopistoon pohtimaan, miten myös koulujen yleistä hyvinvointia voitaisiin kohentaa. Professori Kari Uusikylä puki sanoiksi monen kollegan käsityksen: ”Kun oppilaiden tunne-elämä on tasapainossa, koulumenestykselle ja hyvinvoinnille on luotu edellytykset.”

HARRASTEET RIKASTUTTAMAAN KOULUTYÖTÄ

Jyväskylän yliopiston professorin Lea Pulkisen ratkaisu kouluhyvinvoinnin lisäämiseksi on eheytetty koulupäivä. Eheytettyyn koulupäivään kuuluu pidennetty ruokautunti sekä aamu- ja iltapäivätoimintaa, jossa ehditään myös harrastaa ohjatusti. Pulkisen käytännönläheinen malli huomioi

sekä ulkoiset hyvinvoinnin kriteerit, kuten lasten turvallisuudesta huolehtimisen ja yksinolon välttämisen, että yksilölliset kriteerit, kuten sen, että lapsi ei tunne itseään yksinäiseksi ja toisaalta huomaa, että hänestä välitetään.

– Eheytetty koulupäivä tukee vanhempien työn, perhe-elämän ja lasten koulunkäynnin yhteensovittamista lasten ja perheiden tarpeiden mukaisesti klo 7:n ja 17:n välillä. Osallistuminen oppituntien ulkopuoliseen toimintaan on vapaaehtoista ja valinnaista, Pulkkinen kuvaili. Hänen mukaansa olisi parannettava lakisääteisen aamu- ja iltapäivätoiminnan laatua, lisättävä päivittäisen toiminnan tuntimäärää kolmesta neljään, ulotettava toimintaa vähintään kolmannelle luokalle ja osoitettava järjestämisvastuu selkeämmin koululle. Oppilaat jättäytyvät pois heikosti järjestetystä toiminnasta, jolloin toiminnan tulkitaan virheellisesti olevan tarpeetonta.

Pulkkinen tutkimusten mukaan koulujen harrastetoiminnalla kaikilla luokka-

tasoilla on yhteys oppilaiden hyvinvointiin, opettajien viihtymiseen, vanhempien tyytyväisyyteen sekä kodin ja koulun yhteistyön tiiviyyteen. Michiganin yliopiston professorin Jaquelynne Ecclesin pitkittäistutkimusten tulokset olivat samansuuntaisia Pulkkinen tulosten kanssa. Ecclesin tutkimuksessa harrastetoimintaan osallistuneet nuoret selviytyivät ikätovereitaan paremmin koulussa ja sijoituivat aikuisena nopeammin työelämään. Lisäksi keskimääräistä harvempi tupakoi. Myös muissa tutkimuksissa on havaittu, että koulussa järjestetty harrastustoiminta vaikuttaa myönteisesti koulumotivaatioon ja koulutuksen piirissä pysymiseen sekä vähentää kiinnostusta päihteiden käyttöön.

Pulkkinen muistutti, että lasten jättäminen yksin ilman aikuisten huolenpitoa on tyypillisesti suomalainen ilmiö. Muissa Pohjoismaissa lasten turvallisuutta on pyritty takaamaan vanhempien lyhennetyillä työajoilla ja iltapäiväkodeilla. Suomi voisi ottaa askeleen eteenpäin ja kytkeä koulun tehtävään vapaa-ajantoiminnan monipuolisen kehittämisen siihen erikoistuneen henkilökunnan avulla, yhteistyössä paikallisten järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa.

MISTÄ MOTIVAATIOTA?

Professori Erkki Olkinuora Turun yliopistosta painottaa motivaatiota ja elämyksellisyyttä kouluopetuksessa: motivoituneet oppilaat selviytyvät koulussa. Olkinuoran mukaan luokkakokojen pitäminen kohtuullisina edistää opetuksen tehostamista ja yksilöllistämistä siinä tapauksessa, että opettajat osaavat pedagogisesti huomioida luokkakoon. Jos näin ei tehdä, eivät luokkakoot sinänsä ole ratkaisu mihinkään.

Olkinuoran mielestä opetukseen pitäisi sisältyä elämyksiä ja tunnekokemuk-

sia. Kuten kasvatuspsykologi Jerome S. Brunerin oppeihin perustuvassa pedagogiikassa on tuotu esille, tehokas oppiminen perustuu kuvalliseen, symboliseen ja toiminnalliseen elementtiin. Jotta saadaan aikaan korkeatasoinen oppimistulos, tunnekokemukseen pitää liittää myös jäsentynyttä reflektointia ja analysointia.

– Suomalaiset opettajat näyttävät usein vetäytyvän puolueettoman asiantuntijan rooliin. Kognitiivisesti ladattu opetus voi olla muuten korkeatasoista, mutta tunneköyhää. Oppilaat pitävät kyllä suomalaisia opettajia melko tasapuolisina ja oikeudenmukaisina, mutta samalla hieman etäisinä. Tutkimusten mukaan oppilaat kokevat, etteivät opettajat ole kiinnostuneita heistä yksilöinä eivätkä heidän ongelmiinsa, Olkinuora totesi.

YHTEISÖLLISYYTTÄ JA OSALLISUUTTA

Professori Tuula Tamminen Tampereen yliopistosta totesi, että lapsen terve kehitys edellyttää, että koulussakin olisi riittävää inhimillistä vuorovaikutusta ja riittävän pitkiä ihmissuhteita. Oppilas tarvitsee läsnäoloa ja jatkuvuutta – koulun aikuiset ja luokkatoverit eivät saa vaihtua alinomaan. Koulun ulkopuoliset ystävyys-suhteet eivät yleensä korvaa koulun tarjoamaa kasvumahdollisuutta, koska luokkayhteisöä lapsi ei voi itse valita. Koulu siis joko ymmärtää ja ottaa haltuunsa tämän ainutlaatuisen kypsymismahdollisuuden tai jättää senkin sattuman varaan ja oppilaiden omalle vastuulle.

Kouluyhteisön hyvinvointiin liittyy olennaisesti tasa-arvoinen ja turvallinen kouluympäristö. Turun yliopiston professori Christina Salmivalli kertoi valtakunnallisesta KiVa- (Kiusaamista Vastaan) ohjelmasta, jolla pyritään poistamaan

kiusaaminen kouluista. KiVa-hankkeessa koulutetaan opettajia tunnistamaan kiusaaminen ja puuttumaan siihen sekä luodaan materiaalia, jolla koulukiusaamista pyritään ehkäisemään ennalta.

Professori Anastasia Efklides Thessalonikin yliopistosta Kreikasta nosi esille oppimiseen ja kouluhyvinvointiin vaikuttavat metakognitiiviset kokemukset. Efklides esitti, että opettaja ja oppilastoverit vaikuttavat suuresti siihen, miten oppilas suhtautuu omaan osaamiseensa ja osamattomuuteensa. Kouluhyvinvointi on moniulotteinen ilmiö, jonka tarkastelussa tulisi ottaa huomioon niin oppilaan omat edellytykset kuin vuorovaikutus muiden kouluympäristön toimijoiden kanssa.

Opetusneuvos Armi Mikkola opetusministeriöstä toivoisi taito- ja taideaineiden aseman parantamista sekä riittäviä voimavaroja koulujen kerhotoimintaan. Hyvinvointia aikaansaisi myös koulujen yhteistyö paikallisten ja alueellisten kulttuurilaitosten kanssa. Kasvaminen aktiiviseen kansalaisuuteen edellyttää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien ja osallisuuden kokemusten lisäämistä. Tässä tärkeään asemaan nousee oppilaskuntatoiminta.

Myös PISA-tutkimuksen Suomen osuuden johtaja, professori Jouni Välijärvi Jyväskylän yliopistosta toi esille, että oppimistuloksiltaan tehokas suomalainen koulu ei välttämättä ole ympäristö, joka harjaannuttaa aktiiviseen kansalaisuuteen ja innostaa yhteisölliseen toimintaan.

– Yksin tekemisen perinne elää vahvana suomalaisessa koulussa. Noin viidennes nuorista luokituu ryhmään, jossa yhteenkuuluvuuden tunne on heikko. Joka kymmenennellä on vakavia ongelmia sitoutumisessaan kouluyhteisöön ja muihin oppilaisiin. Oppilaat odottavat opettajalta pätevyyden lisäksi aikuista kumppania, joka omalla elämäkokemuksellaan auttaa nuorta tekemään valintoja. Yhteisöllisten

rakenteiden vahvistaminen edistää myös tiedollista osaamista, Välijärvi muistuttaa.

Helsingin yliopiston professori Hannele Niemi totesi, että koulu ei voi toimia ilman kasvatusvastuuta, vaikka vanhemmillakin onkin ensisijainen vastuu lapsistaan. Oikeus kasvatukseen tarkoittaa sitä, että lapsi saa osakseen huolenpitoa ja tukea vaikeuksien voittamiseen ja identiteetin rakentamiseen, mikä monikulttuurisuuden lisääntyessä on entistä vaativampi tehtävä. Niemen mukaan lapset ja nuoret tarvitsevat perhettään, opettajia sekä päättäjiä, jotka kantavat vastuuta siitä, että lapsilla ja nuorilla on henkiset ja aineelliset voimavarat kasvaa itsetunnoltaan terveiksi vastuunkantajiksi, jotka oppivat katsomaan myös hetkellistä elämystä kauemmaksi.

Professori Lasse Kannaksen tutkimusten mukaan suomalaisilla oppilaille ei ole paljonkaan mahdollisuuksia vaikuttaa koulun sääntöihin eikä mielipiteiden ilmaisuun rohkaista. Toisaalta oppilaiden keskinäisten suhteiden kuvataan olevan Suomessa myönteisiä, ja koulukiusaamista ja kiusatuksi joutumista esiintyy keskimääräistä vähemmän. Suomalaisten koululaisten mielestä vanhemmat ovat auttavaisia ja kannustavia kouluasioissa, mutta he tulevat harvemmin kuin muualla kouluun keskustelemaan asioista. Kynnys astua sisään oman lapsen kouluun on siis Suomessa korkea.

Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula esitteli tutkimusta, jonka mukaan lasten ja nuorten mielestä kouluhyvinvointiin vaikuttaa eniten koulun fyysinen toimintaympäristö, ruokailu ja välituntijärjestelyt. Myös sosiaaliset suhteet oli mainittu usein tärkeäksi kouluhyvinvoinnin osaksi. Aulan mukaan fyysiset tilat ja pihat voivat joko tukea tai heikentää kouluyhteisön henkistä ilmapiiriä ja sosiaalisia suhteita.

Lapset ja nuoret kokivat, että he pystyivät koulussa kaikkein vähiten vai-

kuttamaan juuri tärkeimpinä pitämiinsä seikkoihin. Aula toivoikin, että oppilaita ja heidän mielipiteitään kuunneltaisiin nykyistä enemmän, sillä lapsi ja nuori käy koulua kaikin aistein. Kouluhyvinvointia parantavat tekijät eivät ole välttämättä edes kalliita, ja niitä voitaisiin Aulan mukaan tehdä myös koulukohtaisesti. Tärkeimpänä Aula pitää sitä, että lasten ja nuorten ääni saataisiin kuuluviin uudistuksia suunniteltaessa.

ERILAISET OPPIJAT HUOMIOON

Professorit Heikki Lyytinen ja Timo Ahonen Jyväskylän yliopistosta korostavat, että opettajan ammattitaitoa on oppimistilanteiden virittäminen niin, että ne sisältävät sopivan kokoisia haasteita ja antavat jokaiselle lapselle mahdollisuuden kokea onnistumista, ryhmään kuulumisen tunnetta sekä iloa uuden oppimisesta. Jyväskylän yliopiston professori Timo Saloviita kannattaa inklusiivista koulua, jossa myös vammaisille oppilaille turvataan pääsy tavallisiin koululuokkiin. Saloviidan mukaan kouluintegraation edistäminen olisi mahdollista muun muassa erityisopetuksen rahoitusjärjestelmiä muuttamalla.

– Käsitys itsestä oppijana rakentuu varhaisista onnistumisen kokemuksista oppimisessa. Liki joka kymmenennen lapsen minäkuva oppijana kärsii vakavan kolhun, kun lukemaan oppiminen tuottaa suuria vaikeuksia. Psykykinen hyvinvointi, joka on jatkuvan oppimisen edellytys, jää heiltä saavuttamatta, jos asiaa ei pystytty ajoissa korjaamaan, Heikki Lyytinen totesi. Lyytisen ryhmä on kehittänyt leikinomaisen lukutaidon perusteiden oppimispelin, Ekapelin.

– Ehdotamme Ekapelin käyttöä esiopetuksen loppuvaiheessa, jos lukutaidon saavuttamista ennakoivat arvi-

ointipelimme osoittavat, että siihen on tarvetta. Tulokset ovat olleet lupaavia. Palvelujen tarjonta kaikille Suomen lapsille on mahdollista LukiMat-hankkeen avulla (www.lukimat.fi).

Professori Jaquelynne Ecclesin tutkimukset ovat osoittaneet, että oppimisen motivaation kannalta on tärkeää, että opettajalla on oikea käsitys oppilaan osaamisen tasosta ja taito asettaa vaatimustaso oikein. Erityisesti kun siirrytään alakoulusta yläkouluun, on se vaara, että yläkoulun opettaja aliarvioi oppilaiden osaamista, mikä osaltaan heikentää oppilaan motivaatiota käydä koulua. Eccless painotti, että oppimisympäristöjen suunnitteleminen lasten ja nuorten kehitystä tukeväksi olisi ensiarvoisen tärkeää. Kehitystä tukevissa ympäristöissä huomioidaan oppilaiden sitoutuminen ja toimintojen jatkuvuus, luottamuksen rakentuminen, hyvinvointi sekä saavutusten arvostaminen.

Helsingin yliopiston professori Liisa Keltikangas-Järvinen kertoi tutkimuksista, joiden mukaan jo pienellä lapsella näkyvä temperamentti ennakoii hänen myöhempää koulumenestystään, koulunkäynnin häiriöitä ja jopa työttömyyttä. Keltikangas-Järvinen tähdensi, että temperamentti ei ole kuitenkaan yhteydessä lapsen älykkyyteen tai oppimiskykyyn. Ennusteet syntyvät siitä, että temperamentti on yhteydessä oppilaan opiskelutyyliin, joka vastaa hyvin tai huonosti koulun odotuksia; samoin temperamentti vaikuttaa opettajan ja oppilaan vuorovaikutukseen sekä oppilaan yleiseen sopeutumiseen ja toverisuhteisiin. Keltikangas-Järvisen ohjeena onkin, että lapsen oppimisvaikeuksien tarkastelussa tulisi ottaa tarkemmin huomioon myös temperamentti.

Professori Kari Uusikylä Helsingin yliopistosta tuo esiin, ettei mainiokaan koulumenestys luo automaattisesti kouluhyvinvointia, jos menestys korostuu liikaa.

Kun ympäristö vaatii kaiken aikaa hyviä suorituksia ja täydellisyyttä, menestyjän mielenterveys saattaa vaarantua. Varsinkin menestyvät tytöt saattavat kokea ympäristön paineet hyvin raskaina. He suorittavat ja metsästävät arvosanoja hyvinvointinsa kustannuksella. Ahdistunut koulupuurtaja kätkee usein rohkeutensa ja luovuutensa eikä pysty nauttimaan vapautuneesti toveripiiristään.

Uusikylän mielestä tulisi ottaa vakavasti se, että koulussa ei ole vain tiedollisia tavoitteita. Sosioemotionaaliset tavoitteet korostavat sosiaalisten suhteiden ja tasapainoisen tunne-elämän merkitystä. Tavoitteiden olisi siirryttävä opetussuunnitelmien lehdiltä käytännön kouluelämään ohjaaviksi periaatteiksi.

Turun yliopiston professori Risto Rinne nosti esille uhkakuvia, joita mahdollisesti kohdataan, jos koulujen toimintaa ja koulutuksen tavoitteita rakennetaan vain oppilaiden keskinäisen kilpailun varaan. Vaarana on, että koulutuspolitiikan liian jyrkät muutokset johtavat yhä useampien lasten ja nuorten syrjäytymiseen. Rinne kuvasi esimerkkinä Suomen hyvän sijoittumisen PISA-vertailussa, mutta samanaikaisesti kouluviihtyvyydessä ja nuorten hyvinvoinnissa on ongelmia. Lisäksi erityisopetukseen siirrettyjen oppilaiden määrä on kasvanut.

Rinne painotti esityksessään, että Suomessa tulisi entistä enemmän kiinnittää huomiota koulutuksellisen tasa-arvon säilyttämiseen ja yhtenäisten mahdollisuuksien tarjoamiseen kaikille oppilaille heidän taustastaan riippumatta.

KOULU-UUPUMUKSESTA KOULUINTOON

Professori Katariina Salmela-Aro Jyväskylän yliopistosta on etsinyt reseptiä, joka

auttaisi koulu-uupumuksesta kouluintoon. Salmela-Aron mukaan koulu-uupumuksen tunnistaminen ajoissa sekä koulun ja kodin tuki ovat avainasemassa ongelman voittamisessa. Lisäksi kouluun myönteisesti suhtautuva toveripiiri saattaa ehkäistä ennalta koulu-uupumusta.

Salmela-Aron tutkimuksen mukaan lukio-opiskelijat tunsivat enemmän uupumukseksi tulkittavaa väsymystä kuin ammattikoulutuksessa olevat nuoret. Peruskouluissa koulu-uupumukseen oli erityisesti yhteydessä kielteinen kouluilmapiiri. Sen sijaan mitä enemmän peruskoulussa saatiin tukea koulun aikuisilta, sitä vähemmän koulussa koettiin koulu-uupumusta. Lukioissa opettajien tarjoama myönteinen motiivointi oli keskeinen suojaava tekijä. Mitä enemmän lukiolaiset saivat opettajilta kannustusta, oikeudenmukaista kohtelua ja motiivointia opiskelamiseen, sitä vähemmän lukiossa koettiin uupumusta.

Ne nuoret, joiden tavoitteena koulussa on menestyminen, ei niinkään oppiminen, ovat vaarassa uupua. Nuorten hyvinvoinnin kannalta tärkeä vaihe on siirtyminen kouluvaiheesta toiseen, ja nuoret tarvitsevat myös siihen tukea.

Niin Salmela-Aro kuin myös Olkinuora ja Mikkola pitävät tärkeänä lisävoimavarojen antamista oppilashuoltoon: tarvitaan nopeasti lisää kouluterveydenhuollon henkilöstöä, koulupsykologeja ja koulukuraattoreita. Henkilöstön moniammatillinen yhteistyö voi toteutua vain, jos oppilashuollon henkilöstöä on riittävästi. Mikkola painottaa myös opettajien täydennuskoulutuksen merkitystä sekä oppilaiden johtamis- ja kehittämiskoulutusta.

HYVINVOINTIA KOULUUN -SYMPOSIUM

Suomalaisen Tiedeakatemian 100-vuotisjuhlasymposium pidettiin 8.–9.2.2008 Jyväskylässä. Sen teema oli Hyvinvointia kouluun. Symposiumin järjestivät Suomalainen Tiedeakatemia ja Jyväskylän yliopiston Agora Center. Symposiumin esiintyjinä oli kouluhyvinvoinnin koti- ja ulkomaisia asiantuntijoita, joiden esitykset peilasivat kouluhyvinvoinnin nykytilaa sekä sen haasteita ja tulevaisuutta.

Symposium keräsi Jyväskylän yliopiston päärakennuksen juhlasaliin noin 200 kouluhyvinvoinnista kiinnostunutta kuulijaa ympäri Suomen. Paikalla oli koulutuksesta päättäviä tahoja, kouluhyvinvoinnin tutkijoita, opettajia sekä yritysten ja yhteisöjen edustajia. Symposium lähetettiin myös reaaliaikaisena Internet-lähetyksenä ja esitykset tallennettiin videomuotoon. Esityksiä voi katsoa Internet-selaimella osoitteessa: <http://moniviestin.jyu.fi/ohjelmat/erillis/agoracenter/hyvinvointi/>

Esitysten tiivistelmät sekä lehdistölle toimitetut tiedotteet on tallennettu Hyvinvointia kouluun -symposiumin verkkosivuille osoitteeseen: <http://www.jyu.fi/erillis/agoracenter/hyvinvointi>. Muut Suomalaisen Tiedeakatemian 100-vuotisjuhlavuoden tapahtumat on mainittu ja niihin liittyvä materiaali on saatavilla Suomalaisen Tiedeakatemian sivujen kautta osoitteessa <http://www.acadsci.fi/>.

Kirjoittajatiedot

Anu Mustonen, PsT, toimii viestintäpäällikkönä Jyväskylän yliopistossa. Juha-Matti Latvala, FT, toimii projektkoordinaattorina LukiMat-hankkeessa Niilo Mäki Instituutissa.